

УДК: 502.1

Долгальова Олена Вячеславівна,
доктор наук з державного управління,
професор, завідувач кафедри менеджменту,
Донбаська національна академія будівництва і архітектури,
84300, м. Краматорськ, вул. Героїв Небесної Сотні,
14, тел.: (095) 533 54 72, e-mail: elena.dolgaleva21@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7281-2046

Долгалева Елена Вячеславовна,
доктор наук по государственному управлению,
профессор, заведующий кафедрой менеджмента,
Донбасская национальная академия строительства и архитектуры,
84300, г. Краматорск, ул. Героев Небесной Сотни,
14, тел.: (095) 533 54 72, e-mail: elena.dolgaleva21@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7281-2046

Dolgaleva Olena Vyacheslavivna,
Doctor of Sciences in Public Administration,
Professor, Head of the Management Department,
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture,
84300, Kramatorsk, Str. Heroiv Nebesnoi Sotni, 14,
tel.: (095) 533 54 72, e-mail: elena.dolgaleva21@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7281-2046

Єщенко Марина Георгіївна,
асистент кафедри менеджменту, Донбаська національна академія будівництва і архітектури,
84300, м. Краматорськ, вул. Героїв Небесної Сотні, 14, тел.: (050) 58 91 447, e-mail: marinsv@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7467-7899

Ещенко Марина Георгиевна,
ассистент кафедры менеджмента, Донбасская национальная академия строительства и архитектуры,
84300, г. Краматорск, ул. Героев Небесной Сотни, 14,
тел.: (050) 58 91 447, e-mail: marinsv@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7467-7899

Yeshchenko Maryna Georgiivna,
Assistant of the Management Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture,
84300, Kramatorsk, Str. Heroiv Nebesnoi Sotni, 14, tel.: (050) 58 91 447, e-mail: marinsv@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7467-7899

DOI <https://doi.org/10.31618/vadnd.v1i13.134>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЕКСТЕРНАЛІЙ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Досліджено територіальний тип екстерналій, тісно пов'язаний з концепцією сталого розвитку. Сучасне покоління повинно задовольняти свої потреби, не зменшуючи можливості наступних поколінь. Тут принциповим економічним моментом є покладання додаткових екстернальних витрат сучасним поколінням на майбутні, при сформованому технологічному розвитку. Поняття темпоральних екстерналій і є новим рівнем усвідомлення ефекту зовнішніх негативних екологічних екстерналій. Розглянуто позитивний досвід країн ЄС у створенні ефективних інструментів стимулювання охорони навколишнього середовища та зниження комплексного негативного впливу на природні екосистеми.

Визначено, що реалізація концепції “управління ризиками” для здоров'я людини в цілому побудована на системі інструментів, аналогічної в Україні. Зазначено, що використання даних інструментів у країнах ЄС спирається на механізм, який значно відрізняється від вітчизняного. Основою даного механізму є система видачі комплексних екологічних дозволів для промислових установок, яка для промислових об'єктів буде визначатися найкращими доступними технологіями (далі НДТ).

Встановлено, якщо підприємство виконує встановлені в КЕД вимоги, заплановані для поліпшення показників впливу на навколишнє середовище, то воно звільняється від будь-яких фінансових санкцій (у вигляді штрафів у зарубіжній практиці). Такі санкції виникають тільки в тому випадку, якщо з вини підприємства заплановані роботи не були виконані та встановлені ліміти не були досягнуті.

Зазначено, що інший методологічний підхід розглядає аналіз забезпеченості соціально-економічної системи природними ресурсами на основі моделювання. Світовій практиці широко відомі спроби побудови глобальних моделей розвитку, що враховують вплив комплексу факторів.

Ключові слова: сталий розвиток, екстернальний ефект, глобалізація, економічні дозволи, управління ризиками, навколишнє середовище, найкраща доступна технологія.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ НЕГАТИВНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ЭКСТЕРНАЛИЙ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. Исследованы территориальный тип экстерналий, тесно связанный с концепцией устойчивого развития. Современное поколение должно удовлетворять свои потребности, не уменьшая возможности последующих поколений. Здесь принципиальным экономическим моментом является возложение дополнительных экстернальных расходов современным поко-

лением на будущее, при сложившемся технологическом развитии. Понятие темпоральных экстерналий и является новым уровнем осознания эффекта внешних негативных экологических экстерналий. Рассмотрен положительный опыт стран ЕС в создании эффективных инструментов стимулирования охраны окружающей среды и снижения комплексного негативного воздействия на природные экосистемы.

Определено, что реализация концепции “управление рисками” для здоровья человека в целом построена на системе инструментов, аналогичной в Украине. Отмечено, что использование данных инструментов в странах ЕС опирается на механизм, который значительно отличается от отечественного. В основе данного механизма находится система выдачи комплексных экологических разрешений для промышленных установок, которая для промышленных объектов будет определяться наилучшими доступными технологиями (далее НДТ).

Установлено, если предприятие выполняет установленные в КЭД требования, запланированные для улучшения показателей воздействия на окружающую среду, то оно освобождается от любых финансовых санкций (в виде штрафов в зарубежной практике). Такие санкции возникают только в том случае, если по вине предприятия запланированные работы не были выполнены и установлены лимиты не были достигнуты.

Отмечено, что иной методологический подход рассматривает анализ обеспеченности социально-экономической системы природными ресурсами на основе моделирования. Мировой практике широко известны попытки построения глобальных моделей развития, учитывающие влияние комплекса факторов.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экстернальный эффект, глобализация, экономические разрешения, управление рисками, окружающая среда, лучшая доступная технология.

THEORETICAL PRINCIPLES OF ORIGIN OF NEGATIVE ECOLOGICAL TERRITORIAL EXTERNALITIES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article examines the territorial type of externalities, which is closely linked to the concept of sustainable development. The modern generation must satisfy its needs without diminishing the opportunities of the following generations. Here the fundamental economic point is the laying of additional external costs of modern generations for the future ones, with the current technological development. The concept of temporal externalities is a new level of awareness of the effect of external negative environmental externalities. The positive experience of the EU countries in creating effective tools for stimulating environmental protection and reducing the complex negative impact on natural ecosystems is considered.

Determined that the implementation of the concept of “risk management” for human health in general is based on a system of tools similar to that of Ukraine [5].

It is noted that, however, the use of these tools in EU countries is based on a mechanism that is significantly different from the domestic one. At the heart of this mechanism is the system of giving the complex environmental permits for industrial installations, which for industrial objects will be determined on the basis of the best available technologies (BATs).

Installed that, the company meets the requirements set by the CEDs, planned to improve the environmental impact indicators, it will be exempted from any financial sanctions (in the form of fines in foreign practice). Such sanctions will arise only if the planned work of the enterprise is not executed and the established limits are not reached.

It is noted that, another methodological approach deals with the analysis of the provision of social and economic system of natural resources based on modeling. Attempts to construct global models of development, taking into account the influence of a set of factors, are widely known in the world practice.

Keywords: sustainable development, external effect, globalization, economic permits, risk management, environment, the best available technology.

Постановка проблеми. Україна проголосила ідеологію сталого розвитку державною стратегією на XXI століття. Реалізація цієї стратегії потребує відповідного теоретичного забезпечення. Основними характеристиками регіону, як відомо, є: комплексність соціально-економічного та екологічного розвитку; комплексність промислового розвитку; характер розвитку виробничої та соціальної інфраструктур; здатність відтворювати умови для гармонійного розвитку проживання населення і таке інше. Наведені характеристики носять внутрішній характер. Щодо зовнішнього впливу, то регіон залежить від вирішення ряду проблем пов'язаних з виникненням негативних економічних територіальних екстерналій і пошуком ефективних інструментів стимулювання охорони навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади стало-

го розвитку висвітлювалися у працях таких вчених як: В. Г. Вдович, М. З. Згуровський, О. В. Кубатко, В. В. Лук'яненко, І. О. Мазуріна, Л. Ц. Масловська, Л. Г. Мельник, Т. В. Могиленець, Т. П. Норкіна, А. Д. Остапчук, Н. О. Тарханова, В. М. Трегобчук, О. В. Федунь.

Актуальність. Аналіз сутності та змісту концепції сталого розвитку показує що вона привнесла нові аспекти в рішення економічних проблем як результату взаємодії природного середовища і соціально-економічного розвитку людського суспільства. Тому дослідження взаємозв'язку економічних, соціальних та екологічних проблем залишаються на сьогодні в полі зору вчених.

Мета статті — розглянути теоретичні засади виникнення негативних екологічних територіальних екстерналій та усвідомлення їх ефекту, з метою пошуку ефективних інститутів стимулювання охорони навко-

лишнього природного середовища та зниження комплексного негативного впливу на природні екосистеми.

Виклад основного матеріалу.

Нині регламентується діяльність в регіональній сфері законодавством про стимулювання розвитку регіонів, на підставі якого розроблена і реалізується Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [7]. Зміст цієї стратегії визначає проблеми та пропонує конструктивні напрями їх розв'язання за економічною, соціальною та екологічною сферами, але не конкретизує дій щодо їх залежності та потреб збалансованого розвитку цих трьох сфер. Звертає увагу прагнення до забезпечення збалансованості економічної та екологічної сфер у контексті виконання міжнародних вимог через запровадження системи управління якістю (стандарт ISO серії 9000) та системи екологічного управління (стандарт ISO серії 14000). До визначених державних пріоритетів розвитку окремих регіонів на період до 2020 р. включено для більшості областей окремим пунктом поліпшення екологічної ситуації в цілому або за окремими напрямками є захист територій від підтоплення, подолання наслідків ЧАЕС тощо [1].

Аналіз сутності та змісту концепції сталого розвитку показує, що вона привнесла нові аспекти вирішення екологічних проблем як результату взаємодії природного середовища і соціально-економічного розвитку людського суспільства.

По-перше, це обґрунтування взаємозв'язку економічних, соціальних та екологічних проблем розвитку суспільства.

По-друге, це розгляд проблем між поколіннями, тобто твердження необхідності визначення довгострокової стратегії розвитку людства, виходячи з поставлених проблем щодо задоволення потреб нинішніх і майбутніх поколінь. У зв'язку з цим виникає поняття тимчасових (часових, між поколіннями) екологічних екстерналій, що є більш значимими після територіального рівнем усвідомлення ефекту зовнішніх негативних екологічних екстерналій [5].

Зазвичай в економіці забруднення навколишнього середовища виробником розглядається як негативний зовнішній ефект, коли збільшення прибутку підприємства внаслідок нарощування виробництва обертається шкодою для навколишнього середовища, від чого страждають деякі фірми і суспільство в цілому.

Зовнішній ефект (екстернальний ефект) виникає у тому разі, коли поведінка одного суб'єкта безпосередньо, а не за допомогою цінових змін, впливає на добробут іншого. Зовнішні ефекти з'являються через неможливість або нездатність встановити право власності на певний ресурс. Наслідком цього є відсутність ринку такого ресурсу або механізму, який забезпечує його ефективне використання. За наявності зовнішнього ефекту ринковий розподіл ресурсів виявляється неефективним, якщо не вжити жодних дій. Зовнішніми ефектами називають прямі, не опосередковані ринком впливу одного економічного агента на результати діяльності іншого. Ці впливи можуть бути сприятливими, в цьому випадку їх називають позитивними зовнішніми ефектами, або зовнішніми

вигодами, і несприятливими, тоді їх називають негативними зовнішніми ефектами, або зовнішніми витратами.

Науковці О. О. Акімов, Л. М. Акімова зазначають, що сталий розвиток — це керований стабільний соціально-економічний розвиток, який не порушує природної основи, і спрямований на виживання та безперервний прогрес суспільства в межах господарської ємності біосфери [1]. Відповідно до тлумачення поняття “екстерналії” можемо зазначити, що екстерналії являють собою вигоду або збиток третіх осіб, які не є учасниками угоди [3].

Тимчасовий тип екстерналії тісно пов’язаний з концепцією сталого розвитку. Сучасне покоління має задовольняти свої потреби, не позбавляючи такої можливості наступні покоління. Спричинення глобальних екологічних проблем, вичерпування невідновлювальних ресурсів, забруднення навколишнього середовища сучасним людством створює величезні екологічні, економічні, соціальні проблеми для нащадків, звужуючи їхні можливості задовольняти власні потреби. Тут принциповим економічним моментом є покладання додаткових, екстернальних витрат сучасним поколінням на майбутні при сформованому техногенному розвитку. Так, вичерпання в найближчому майбутньому нафти, масова деградація сільськогосподарських земель створять величезні енергетичні та продовольчі проблеми для майбутнього, вимагаючи різкого зростання витрат порівняно з сучасними — для задоволення найперших потреб. Технологічні прориви, досягнення науково-технічної

революції сучасників створюють можливості щодо зниження витрат у майбутньому. Наприклад, освоєння дешевих технологій виробництва енергії (сонячна) посприє значному економічному ефекту для майбутніх поколінь.

Поняття темпоральних (міжчасових, між поколіннями) екстерналії є новим рівнем усвідомлення ефекту зовнішніх негативних екологічних екстерналії.

У зв’язку з цим виникають такі територіальні негативні екологічні екстерналії:

1) *глобальні (міждержавні)*. В масштабах планети цей вид екстерналії вже спричинив низку конкретних проблем, пов’язаних, насамперед, з перенесенням транскордонних забруднень. Викиди хімічних речовин в атмосферу, забруднення річок та інші екологічні впливи створюють значні еколого-економічні проблеми в інших країнах.

Посилення екологічних загроз і екстерналії спричиняють ряд подій чи ситуацій у світі, що змінюють потенціал розвитку, суверенітету та безпеки країн, їх партнерське сприйняття в міжнародних економічних відносинах. Необхідно враховувати, що прагнення однієї держави до зміцнення екологічної безпеки може зумовлювати не лише покращення стану довкілля, але й послаблювати відчуття безпеки в інших [2].

Забруднення атмосфери у Великобританії в результаті переносу забруднювачів призводить до появи “мертвих” озер на півночі Швеції і необхідність виділення додаткових витрат для охорони навколишнього середовища. Особливо гостро ці

проблеми в контексті відносин промислово розвинених країн і країн, що розвиваються, коли негативний екологічний вплив надають багаті країни, основні забруднювачі і споживачі природних ресурсів, а страждають від цього слабозвинені, бідні країни. Так, у разі глобального потепління і підйому рівня моря на один метр території Бангладеш скоротиться на 17 %, хоча на частку цієї країни припадає лише 0,3 % обсягу викидів парникових газів. В Єгипті під водою може опинитися 12 % території. І прикладів такого негативного екологічного впливу в світі стає дедалі більше. В даний час світове співтовариство усвідомлює цю проблему. Підписуються спеціальні світові конвенції та угоди, міждержавні договори щодо боротьби з транскордонними забрудненнями та зобов'язаннями сторін;

2) *міжсекторальні*. Розвиток секторів економіки, особливо природо-експлуатуючих, завдає значну екологічну шкоду іншим секторам. В Україні величезні втрати несе аграрний сектор. Створення каскаду ГЕС на Дніпрі (енергетичний комплекс) призвело до затоплення високопродуктивних сільськогосподарських угідь. Охоронні зони енергомереж та магістральних газопроводів супроводжується загибеллю і деградацією мільйонів гектарів земель. Все це змушує сільське господарство нести додаткові витрати, освоювати додатково маргінальні малородючі або віддалені ділянки землі. Існують і позитивні міжсекторальні екстерналії. Розвиток одних секторів може дати значний еколого-економічний ефект в інших секторах. Це досягається при

альтернативному вирішенні екологічних проблем, структурної перебудови економіки [6];

3) *міжрегіональні*. Цей вид екстерналій є зменшеною копією глобальних екстерналій, тільки в рамках однієї країни. Для такої країни, як Україна, ця проблема стоїть досить гостро. Класичним прикладом тут може бути річка Дніпро, у верхній течії якого знаходяться регіони, що забрудненнями створюють додаткові витрати на очищення води у “нижніх” регіонах;

4) *локальні*. Цей вид екстерналій найбільш вивчений. Зазвичай на обмеженій території розглядається підприємство-забруднювач та аналізуються викликані його діяльністю екстернальні витрати у реципієнтів (інші підприємства, населення, природні об'єкти тощо).

Країни Європейського союзу (ЄС) накопичили значний позитивний досвід у створенні ефективних інструментів стимулювання охорони навколишнього природного середовища та зниження комплексного негативного впливу на природні екосистеми.

Зарубіжна система інструментів зниження негативного впливу на навколишнє середовище побудована на концепції “управління ризиками” для здоров'я людини, яка означає встановлення екологічних і технічних нормативів виходячи з існуючого рівня техніко-технологічного розвитку та фінансових можливостей підприємств-природокористувачів (а не нульового ризику, як у вітчизняному варіанті). Такий підхід означає зниження негативного впливу як довготривалого процесу зниження

екологічних ризиків, яким можна керувати, що дасть можливість ставити реально досяжні цілі і задачі в даному напрямі (як на національному, так і на місцевому, і на мікрорівнях).

Реалізація концепції “управління ризиками” для здоров’я людини в цілому побудована на системі інструментів, аналогічної в Україні [5].

Проте використання цих інструментів у країнах ЄС спирається на механізм, який значно відрізняється від вітчизняного. Основою даного механізму є система видачі комплексних екологічних дозволів для промислових установок, яка для промислових об’єктів буде визначатися на основі найкращих доступних технологій (далі НДТ).

Комплексні екологічні дозволи (далі КЕД) в Європейському Союзі санкціоновані Директивою 96/61/ЄС про Комплексне Запобігання та Контроль Забруднень (далі Директива КЗКЗ).

Якщо підприємство виконує встановлені в КЕД вимоги, заплановані для поліпшення показників впливу на навколишнє середовище, то воно звільняється від будь-яких фінансових санкцій (у вигляді штрафів у зарубіжній практиці). Такі санкції виникають тільки в тому випадку, якщо з вини підприємства заплановані роботи не були виконані та не були досягнуті встановлені ліміти.

Інший методологічний підхід розглядає аналіз забезпеченості соціально-економічної системи природними ресурсами на основі моделювання. Світовій практиці широко відомі спроби побудови глобальних моделей розвитку, що враховують вплив комплексу факторів [1].

Одна з них модель “Globesight”, яка об’єднує такі підсистеми, як населення (демографія), економіка (ВВП, енергетика, інвестиції), екологія (використання природних ресурсів). Перевагою моделей є можливість прогнозу майбутнього стану, оцінка ефекту прийнятих рішень.

Висновки. Таким чином, діючий в країнах ЄС механізм заснований на логічній передумові — “фінансова можливість”, а гарантією для виконання природоохоронних умов та виключення помилок при прийнятті конкретних управлінських рішень є довідники за найкращими доступними технологіями (НДТ).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Акімов О. О., Акімова Л. М.* Правове забезпечення сталого розвитку в державі та її регіонах. Сталый розвиток територій: Проблеми та шляхи вирішення: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 10–11 жовтня 2014 р.). — Дніпропетровськ, 2014. — С. 6.
2. *Бохан А. В.* Науковий концепт екологічної безпеки в міжнародних економічних відносинах // Актуальні проблеми економіки. — Мелітополь, 2014. — № 12 (162). — С. 78–83.
3. *Гацалов М. М.* Современный экономический словарь-справочник. — Ухта: УГТУ, 2002. — 371 с.
4. *Кубатко О. В.* Економіко-математичні підходи моделювання процесів сталого розвитку територій. Механізм регулювання економіки. Суми, 2010. — № 2. — С. 193–199.
5. *Норкіна Т. П.* Стратегія сталого розвитку регіонів: ресурсно-екологічний аспект // Вісн. Донбаської нац.

- академії будівництва і архітектури. — Макіївка, 2011. — Вип. 2 (88). — С. 40–44.
6. *Остapчук А. Д.* Мале підприємництво — основа сталого розвитку сільських територій // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. — К., 2011. — Вип. 163, ч. 2. — С. 72–76.
 7. *Постанова* Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n>. (дата звернення: 25.04.2018).
 8. *Федунь О. В.* Екологізація міжнародних відносин у контексті сталого розвитку // Вісн. Львів. ун-ту. — Львів, 2012. — Вип. 30. — С. 78–86.

REFERENCES

1. *Akimov O. O., Akimova L. M.* (2014) Pravove zabezpechennya stalogo rozvitku v derzhavi ta yiyi regionah. [Legal framework of sustainable development in the state and its regions]. Stalij rozvitok teritorij: Problemi ta shlyahi virishennya: materiali V mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferenciyi. Dnipropetrovsk, 2014. p. 6.
2. *Bohan A. V.* (2014) Naukovij koncept ekologichnoyi bezpeki v mizhnarodnih ekonomichnih vidnosinah [Scientific concept of ecological safety in international economic relations]. Aktualnii problemi ekonomiki. Melitopol, № 12 (162). P. 78–83.
3. *Gacalov M. M.* (2002) Suchasnij ekonomichnij slovnik-dovidnik [Modern economic dictionary-directory]. Uhta: UGTU. 371 s.
4. *Kubatko O. V.* (2010) Ekonomiko-matematichni pidhodi modelyuvannya procesiv stalogo rozvitku teritorij [Economic-mathematical approaches to modeling processes of sustainable development of territories]. Mehanizm regulyuvannya ekonomiki. Sumi. № 2. P. 193–199.
5. *Norkina T. P.* (2011) Strategiya stalogo rozvitku regioniv: resursno-ekologichnij aspekt [Strategy of sustainable development of regions: resource-ecological aspect]. Visnik Donbaskoyi nacionalnoyi akademiyi budivnictva i arhitekturi. Makiyivka, Vol. 2 (88). P. 40–44.
6. *Ostapchuk A. D.* (2011) Male pidpriyemnictvo — osnova stalogo rozvitku silskih teritorij [Small business is the basis of the sustainable development of rural areas]. Naukovij visnik Nacionalnogo universitetu bioresursiv i prirodoikoristuvannya Ukrayini. Kiyiv. Vol. 163, ch. 2. P. 72–76.
7. *Postanova* (2014) Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 06.08.2014 r. № 385 “Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi strategiyi regionalnogo rozvitku na period do 2020 roku” [“On Approval of the State Strategy for Regional Development for the Period till 2020”], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n>. (Accessed 25 April, 2018).
8. *Fedun O. V.* (2012) Ekologizaciya mizhnarodnih vidnosin u konteksti stalogo rozvitku [Ecologization of international relations in the context of sustainable development]. Visnik Lvivskogo universitetu. Lviv. Vol. 30. P. 78–86.